

2428:4

2428:4

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 2428:4, A. Lundberg, Nb

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Norbotten

Nederluleå sn

Lundberg, A. L. 1929.

Svar på ALMA:s fråga. 19
om Rödbröd.

1 + 11 bl. 4e

2428:4

Algot Lundberg
1929.

Nödbröd.

Svar på U.L.M.A:s frågelista 19,
från skolan i Nederluleå.

Landsm. Upps. 2428:4
A. Lundberg. 1929. NEDERLULEÅ

NB. Frgl. 19

Föreliggande svar på Landsmålsarkivets i Uppsala frågelista om nödbröd avser förhållandena i Swan i Nederluleå socken.

Meddelare är hemmansägaren J. A. Sundberg, född 1855, och änkan Fredrika Jaksen, född 1853.

I denna by är det, enligt Sundberg, endast året 1867-68 som egentligen kan kallas för nödår. Senare ha givetvis soaga år smvärlat med gode år, men skörden har dock aldrig blivit så liten att man ej kunnat nödtorfligt klara sig igenom vintern utan att anlita barkbröd som under året 1867-68.

Att man också under dessa nödår i denna by kom ganska lindrigt undan, i jämförelse med vissa grannbyar, berodde

på relativt stora kreatursbesättningar och genom nedslaktning av dessa kunde man ^{delvis} (avvara surrogatbröden. I de närliggande skogsbyarna, där varje bonde hade ett mindre antal kor, hade man det sämre ställt.

Allt dessa anteckningar bli sparsamma på detaljer beror således på det gymnasiala läget. Men att folket i denna by nog ändå så kämbart drabbades av nödåret, torde framgå av det följande.

I. Inledning. Ett år med svag skörd kallas svägar (n.) svagår. Så det varit en torr sommar, tör sömar (m.), d. v. s. ett törår (n.) torrår, blir kornet helt eller delvis åstjygnat "avskint", det korn man får blir stjygnakorn (n.) skenkor. Vid ett

tillfälle blev halmen så kort att man ej kunde använda skära utan fick plöcka för hand.

Kommer kölden för fort innan kornet är skuret, kan det bli helt eller delvis fruset. Nu säden icke är frusen men klämd ^(perf. part) (adj.) klämd visar sig däri, att det bildas vattenränder på gröten.

Bliu skörden helt förstörd så är det övar (n.) vär. Vi med god skörd kallas goddar (n.) godär.

För mötande av svagar har i Gammeistaden, socknens kyrkby, funnits en sökenmagasin (n.) sockenmagasin. (Uppgifter om dess skötsel och förvaltning har mina meddelare ej kunnat lämna.)

Med ha ha väte ljete "det har blivit litet" menas att skörden är svag.

I ortens mål finnes ej något ord,

som kan användas som benämning för
nödbröd i allmänhet, utan varje slags nød-
bröd benämnes efter uttrykningsmedlet, t. ex.
barkbröd, sädbröd och bröd av bennmjöl.

Öj blott för folket utan även för boska-
pen har svagären medfört undernäring.
Sjuron ha varit så utsvaltna, ^{den} ~~de~~ ätqvarta,
att man måste lyfta upp ^{dem} innan de kunnat
gå. Vanliga nödfoder ha varit mossor och
hästdyrnga samt höskräp, som väfsats
fram från loggeln och under lador; i
en del fall har man tagit halor från taket.

I. Bark. Som födoämne för män-
niskor synes bark av gran, tall och björk
ha använts. Ne barken maldes bärk m₂h
(m.) barkmjöl, sedan barken torkats på
ugnen, och sedan maldes den på handkvämn.

So barkmjölet bakades sedan bärkbröd (n.)
bärkbröd, dock med tillsats av vanligt mjöl.

Bark av björk togs från gamla björkar,
som kördes hem till gården, där nävret rös
av och den underliggande barken skalades
bort och torkades.

III. Barkbröd. Mjölet av bark var
brunt. Kvinnorna blevo röda om armar-
na då de knådade degen.

Innan brödet kunde användas måste
det blötas upp i vatten.

So barkbröd blev man hård i magen,
och inte kunde man arbeta så bra på
det som på bennmjölsbröd.

IV. Första nödbröd. Genom användning
av sädeslagens värtdeelar fick man olika

nödbröd, dels sådbröd (n.) sådbröd,
dels hälmbröd (n.) kalinbröd. Det förra
ficks av det frusna kornet, som inte hade
någon kärna utan blott skab. Det senare
fick man genom att kugga av alen och
mala den ströskade.

Genom att mala ben fick man bæn
mjöl (n.) bennmjöl, och genom tillsats av van-
ligt mjöl jämte barkmjöl till bennmjölet
fick man ett bröd, som var närings-
rikare än barkbrödet.

Även genom tillsats av islänpsmossa (n.)
islandsmosse sökte man utdrugga brödet.
Mossan plockades i skogen, varefter den
rengjordes genom övergjutning med varmt
vatten. Bröd med tillsats av mossor blev
blåsigt.

V. Andra anrättningar. Söen för utdriggning av gröt användes barkmjöl. Den tillreddes på vanligt sätt.

En närande drick (f) dricka bereddes av grönkalv, som finhackades och lades i tunnor, varefter man hällde på varmt vatten. Sedan kalven fränskiltts tillsattes jästmedel.

VI. Nödfoder åt kreaturen. I skogen hopräfsades m^assa (n.) mossor, som kokades och blandades med kalv, varefter den gavs till korna. Från loggolar, under ledor och ute på marken framför ladudörarna hopräfsades allt möjligt skräp, kallat röskryp (n.) x roskry. (Att samla ihop aofak kallas ån ga rösk "ga" och rosk.) Hästdynga kokades och gavs

i ämbar till korna. Till fäsen gav man
 löv (n.) löv. Även gammal takhalv har
 nyttjats som nödfoder.

Olika nödfoder blandades med var-
 andra i värlande mängder, en del kokade
 och en del skokade. Bruken värlade i de
 olika gårdarna, man hade ett mörd i
 var gård "ett sätt i var gård."

VI. Minnen från nödåret 1867-68.

Fredrika Isaksson berättar, att en-
 dast på lördagarna kokades gröt av van-
 ligt mjöl, men under veckans övriga
 dagar inblandades barkmjöl i gröten.

I hennes hängård, jänjösp (n. pr.) Jan-
 jous, skördades vanligen 400 (fyrahundra)
 skylar korn varje år. Under detta år frös
 I en skyl innehåller 16-18 kärvar

dock hela skörden. Det var ingen kärna
i axen, och vid slagträskningen hoppade
kornen högt upp, ty de voro så lätta. Att
man dock klarade sig genom vintern
berodde på god tillgång av mjölk och smör.

J. A. Lundberg omtalar, att en dag
under sen vintern kom en bonde från
skogbyn Solberget in i hans hem i boan.
Denne, som var fäfar till nu levande
Bjfred Åkerlund i Solberget, var så ut-
svulten, så när han höll upp handen
mot solen, så sken det genom, och
man kunde tydligt urskilja de olika
småbenen.

Gubben Spontor, som arbetade vid
sågen i Vändträsk, hade sagt till Lundberg,
att han blev så torr och hård i magen
av barkbrödet. Bröd av benmjöl var myg-

ket bättre, ty man blev inte så svag av det. Lundberg säger, att barkbrödet smakade bättre än bennmjölsbrödet, därför att benen vore möjliga.

För egen del minnes understecknad att det även under ären intill 1960 hängde knippor av torkade ben i träbbaret. På fråga varför benen således suovade mamma, att det vore bra att ha om det bleac sår.

I morfars kvarn maldes det under vintern 1867-68 mycket ^{ben}. Min mormor berättade, att morfar många gånger kväll kom hem från kvarnerna utan att ha förmält annat än ben under hela dagen.

Min far berättar, att då hans mor kom hem med en påse "riktigt" mjöl, så föll hans bröder ned på knä och

kysste påsen. Han kunde knappt tro
att det var sant att de skulle få smaka
det. En annan av min fars bröder gömde
undant för egen del ett barkbröd, sedan
de fått riktigt mjöl, ty han tyckte bättre
om det vita barkbrödet.

11